

מבט על, גיליון 472, 3 באוקטובר 2013

על רקע ההסכם לחיסול הנשק הכימי הסורי:  
**הצורך בהערכה מחדש של עמדות ישראל בסוגיות בקרה ופירוק נשק**

שמעון שטיין

עוד טרם יבש הדיו על ההצעה הרוסית (אמריקאית) שקראה לסוריה להתפרק מנשקה הכימי, וכבר הזדרז דובר משרד החוץ הישראלי – בתשובה לשאלת עיתון הארץ – להבהיר: "ישראל לא תאשרר את האמנה כל עוד מדינות אחרות באזור, שלא מכירות בקיומה של ישראל ומאיימות להשמדה מחזיקות בנשק כימי". הדובר הוסיף, כי ארגוני הטרור, הפועלים בשליחותן של אותן מדינות, עלולים להשתמש גם הם בנשק כימי. איום של שימוש בנשק כימי נגד אוכלוסיה אזרחית בישראל אינו תיאורטי או מרוחק. ישראל אינה יכולה להתעלם מאיום זה כאשר היא מחליטה לאשרר את האמנה או לא. לא ברור מדוע נחפו הדובר להבהיר בצורה קטגורית את עמדת ישראל עוד בטרם היה ברור מה יעלה בגורל ההצעה?

מאז התגובה לעיל, נחתם הסכם ז'נבה, שאמור להביא לחיסול מאגר הנשק הכימי הסורי. חילוקי הדעות המשמעותיים בין ארצות הברית (צרפת ובריטניה) לרוסיה, שליוו את תהליך קבלת ההחלטות במועצת הביטחון סביב ההחלטה שהתקבלה, מלמדים, כי המכשולים על דרך יישום ההחלטה ההיסטורית "עוד רבים, וכי מוקדם לברך על המוגמר. גם אם לכאורה ההחלטה האמריקאית בדבר שימוש אפשרי באופציה הצבאית, במידה וסוריה לא תמלא אחר ההסכם, לא ירדה מסדר היום, הרי שברור, כי אנו מצויים בתחילתו של תהליך דיפלומטי בתחום פירוק הנשק, שאת המשכו והשלכותיו האפשרויות קשה בשלב זה להעריך. אלו כאמור תלויים במידה רבה בדרך שבה יטופל הנושא הסורי.

טיבם של משברים (ומלחמות) שהם טורפים קלפים ויוצרים הזדמנויות שלא היו קיימות קודם לכן. כך היה בעקבות מלחמת המפרץ הראשונה בתחילת שנות התשעים, שהביאה, על רקע ההכרה אמריקאית בדבר הצורך לנצל את תוצאות המלחמה לפתיחת תהליך אזורי, להשקת השיחות הרב צדדיות במסגרת תהליך מדריד. קבוצת העבודה לבקרת נשק וביטחון אזורי שהוקמה במסגרת הזאת, הייתה חלק מניסיון אמריקאי להביא ליצירת ארכיטקטורה ביטחונית במזרח התיכון. האם יהיה במשבר הנשק הכימי הסורי כדי להביא לפתיחת מהלך דיפלומטי, שבו ההסכם שהושג (ובהנחה שיישמו) ימשך על אף הקשיים (הצפויים) יהיה פתח לתהליך אזורי של בקרה ופירוק נשק? האם ארצות הברית, בהנהגתו של הנשיא אובמה, תפעל לקדם סדר יום בק"ני במזרח התיכון הנוכחי תוך הסתייעות ברוסיה כשותפה? זאת ועוד, האם יהיה בהבנה אמריקאית/רוסית בנושא סוריה כדי לקדם מציאת פתרון דיפלומטי למשבר הגרעין האיראני וכפועל יוצא להביא להמשך תהליך אזורי בתחום בקרת הנשק?

לאור האמור לעיל, ועל רקע ההשלכות האפשריות, האם יכולה ישראל להסתפק בתגובה מסוג זה שפרסם דבר משרד החוץ? עדות לכך שיהיו כאלה שיראו בהחלטה בנושא הכימי הזדמנות להתניע תהליך אזורי בתחום פירוק הנשק, שבו ישראל תצטרך לתרום את חלקה, נתן הנשיא פוטין בכינוס במוסקווה, בו טען "שהנשק הכימי הסורי נבנה בתגובה לנשק הגרעין הישראלי" וכי "העליונות הטכנולוגית של ישראל לא מחייבת אותה להחזיק בנשק גרעיני אשר רק הופך אותה למטרה". בדיון שהתפתח הוא הוסיף, "שישראל תצטרך בסופו של דבר להסכים להתפרק מנשק גרעיני כפי שסוריה מוותרת בימים אלה על הנשק הכימי... ישראל אינה חברה במועדון חמש המדינות הרשאיות להחזיק בנשק גרעיני". אחד המזרחנים הרוסיים שפירש את דברי נשיאו ציין, כי פוטין אמר שעדיף שהמזרח התיכון יהפוך לאזור נקי מנשק גרעיני וכי זה רעיון ישן שרוסיה תומכת בו שנים רבות. לדבריו, אין התניה בין פירוק הנשק הכימי להתפרקות ישראל מגרעין.

מאחר ויש להניח שפוטין ימצא שותפים לעמדתו העקרונית, השאלה היא האם רוסיה תפעל להניע תהליך. פלטפורמה אפשרית יכולה להיות "ועידת 2012", שאמורה הייתה להתכנס תחת מטריית אמנת ה-NPT כדי לדון בצעדים ליישום ההחלטה בדבר הפיכת המזרח התיכון לאזור מפורז מנשק השמדה המוני. רוסיה שמתחה ביקורת על ההחלטה (האמריקאית) לדחות את כינוס הוועידה עלולה לשוב ולחדש את הלחץ, כדי להביא לכינוסה.

מה המסקנות העולות מכך לגבי ישראל, שעלולה למצוא עצמה בתחילתו של תהליך, שבו היא נאלצת להיות במגננה ולהגיב כפי שעשה דובר משרד החוץ. אולי במקום להצביע על הסיכונים, ניתן לבחון גם הזדמנויות שהמשבר הסורי והדינאמיקה שעלולה – או עשויה – להתפתח, יזמנו? כדאי לזכור בהקשר זה, כי הייתה זו הפעילות האמריקאית בעקבות מלחמת המפרץ הראשונה שאילצה את ישראל לנסח את "יעדי החזון" בתחום הביטחון האזורי ובקרת הנשק, שהנחו אותה בתהליך, שהתנהל במסגרת קבוצת העבודה לבקרת נשק (ACRS). פועל יוצא מכך היה השינוי הרדיקלי בנכונות ישראל לגלות מעורבות בתהליך פירוק ובקרת נשק שהתנהלו בשנות התשעים ולפיה (בניגוד לגישה שרווחה עד אז), מעורבות יוצרת הזדמנות להשפיע על תוכן הסכמי בק"ן ופירוק נשק, ובכך מסייעת לשמור על אינטרסים לאומיים. שתי דוגמאות בולטות לגישה החדשה, היו המעורבות בניסוח האמנה הכימית והאמנה לאיסור ניסויים גרעיניים. בהתייחסותה לשתי האמנות, שילבה ישראל בין שתי גישות לפיהן היא תומכת בתהליכי פירוק נשק גלובאליים כאשר יישומם (קרי, אישורם) ייעשה בכפוף להתפתחויות אזוריות. מסיבה זו, החליטה ישראל שלא לאשרר את שתי האמנות. האם השיקולים שהנחו אותה בשעתו עדיין תקפים במה שנוגע לאשרור האמנה הכימית? או שמא יש בתהליך חיסול הנשק הכימי הסורי כדי לשנות את המצב? האם הצטרפות ישראל לאמנה תפגע בהרתעה הישראלית או שתחזקה? האם ההצטרפות תסייע במאמץ למניעת זליגה של נשק כימי לידי ארגוני טרור ובכך תרחיק סכנה פוטנציאלית של שימוש בנשק זה כנגד ישראל? או שמה עדיף לשמר את הסטאטוס קוו מכיוון שהסיכון הביטחוני והמדרון החלקלק הדיפלומטי אליו אנו עלולים להיקלע אינו מצדיק נטילת סיכון גם אם נזכה זמנית לתמיכה בגין שינוי עמדתנו?

מן הראוי ששאלות אלו ואחרות יידונו מבעוד מועד מתוך ראיית ההזדמנות שהמצב החדש טומן בחובו. גם אם העיסוק בנושא פירוק הנשק בעיתוי הנוכחי אינו עולה בקנה אחד עם העמדה הישראלית, המתנה דיון, קל וחומר יישום הסכמי פרוק נשק בשינוי רדיקלי של המציאות הפוליטית האזורית, הרי שעל רקע המשבר הסורי יכולה ישראל להתמקד בנושא הכימי ולהציע, כי לאחר השלמת תהליך פירוקה של סוריה מנשק כימי היא תהיה מוכנה להיכנס לדיון אזורי בדבר הקמתו במזרח התיכון של איזור מפורז מנשק כימי. הדיונים על הקמת מנגנון אימות אזורי ופיקוח אזורי הדדי יתחיל תהליך של יצירת אמון שיוכל להוות בסיס להמשך.

**לסיכום,** יזמת ארצות הברית בעקבות מלחמת המפרץ הראשונה (1991) אילצה את ישראל לנסח/ לגבש משנה סדורה בתחום הביטחון האזורי ובקרת נשק, וכפועל יוצא הובילה לשינוי התפיסה ביחס לצורך במעורבות דיפלומטית בתחום בקרת הנשק מתוך רצון להשפיע בדרך שתשרת את האינטרס הישראלי. המשבר הסורי והפעילות שעשויה להתפתח בעקבותיו תחייב את ישראל לבחון מחדש את עמדותיה בנושאים אלו. ספק אם נקיטת עמדה דפנסיבית/פאסיבית על רקע הסיכונים שבסביבה המזרח תיכונית היא הגישה העדיפה. במקום זאת, יש לבחון את ההזדמנויות שעולות ולאחר בחינתן, יש לקיים הליך התייעצויות עם ארצות הברית ומספר מדינות מערביות נוספות שבו ישראל תבהיר את עמדותיה. קביעת פרמטרים לעיצוב סדר יום בתחום הביטחון האזורי ובקרה ופירוק נשק, עדיפים על פני היגררות ומגננה.